

تأثیر ترجمه قرآن به زبان‌های اروپایی بر انگاره‌سازی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در غرب

راضیه سیروسی القار^۱

چکیده

نخستین انگاره‌سازی غربیان از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، با انگیزه‌های دینی و معمولاً با نوعی افسانه‌سازی همراه بود. تداوم و تکرار این نوع انگاره‌ها تا پایان قرون وسطی، سبب شد تا مدت‌ها ذهنیت غرب از آن متأثر باشد. عوامل متعددی بر نوع انگاره‌سازی غرب نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تأثیر داشت. جنگ‌های صلیبی و افزایش دامنه تعصب مسیحیت و اسلام سبب شد تا پیتر ارجمند، راهب دیر کلونی، دستور دهد ترجمه‌ای مغلوط و مغرضانه از قرآن صورت پذیرد. این ترجمه مغلوط، تأثیر بسزایی در تصویرسازی منفی از رسول خدا داشت. این تصویرسازی‌ها به حدی تبلیغ شد که حالت دگماتیسم یافت. مقاله حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی، در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی چه تأثیری بر تصویر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در غرب داشته است؟ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که اولین ترجمه قرآن به زبان لاتین در قرن دوازدهم میلادی، بر دامنه تعصب مسیحی نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم افزود و مرجع آثار عالمان مسیحی پس از آن قرار گرفت. تنها پس از ترجمه صحیح قرآن به زبان انگلیسی در قرن هجدهم، زمینه شناخت واقعی‌تر از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فراهم شد.

کلیدواژه‌ها: اسلام در غرب، ترجمه قرآن، رابرت کتون، الکساندر راس.

۱. استادیار گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. r.sirousi@cfu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۰۳/۰۳/۰۵

تاریخ دریافت: ۰۳/۰۱/۱۸

درآمد

ظهور اسلام در قرن هفتم میلادی مشکل جدی برای مسیحیت شد؛ به‌ویژه پس از حمله مسلمانان به حاشیه امپراتوری بیزانس و اشغال سرزمین‌های مسیحی‌نشین شام و مصر، خصومت و دشمنی مسیحیت و اسلام، فراتر از مجادله مذهبی قرار گرفت. این مسئله، سبب شد تا نخستین تصویری که از مسلمانان در ذهن مسیحیان نقش می‌بندد، سوگیرانه و همراه با ذهنیت‌های منفی باشد. در منابع مسیحی، از اعراب مسلمان با عنوان ساراسن یاد می‌شد که واژه تحقیرآمیزی بود.^۱ آنان، مسلمانان را مردمی وحشی و بی‌تمدن می‌دانستند که به غارت سرزمین‌ها می‌پرداختند. در این میان، شخصیت نبی مکرم اسلام نیز، آماج حملات و تبلیغات سوء مسیحیان قرار گرفت که سردمداران آن، اسقف‌ها و راهبان مسیحی بودند. یوحنا دمشقی، متأله مسیحی و از آخرین آباء کلیسای شرق که مدتی کارگزار دولت اموی در شام بود، نخستین فردی است که به تصویرسازی منفی از پیامبر ﷺ پرداخت. وی، حضرت محمد ﷺ را فردی وابسته، تأثیرپذیر، فریب‌کار، خودشیفته، ضداجتماعی و شهوت‌طلب ترسیم کرد (Sahas, 1972: 73, 90). آرای غرض‌آلود وی در مورد اسلام و پیام‌آور آن، تا مدت‌ها در ذهنیت مسیحیان باقی ماند و دیگر نویسندگان نیز به تکرار آن پرداختند.

عبور مسلمانان از تنگه جبل الطارق و فتح اسپانیا، گام دیگری بود که غرب مسیحی را به واکنش در برابر اسلام و پیام‌آور آن واداشت. پس از آن، اولوجیوس^۲، اسقف کوردوبا، حضرت محمد ﷺ را فردی دروغگو و ضد مسیح معرفی کرد (Di Cesare, 2012: 21). اخراج مسلمانان از اسپانیا نیز فاتحان مسیحی را آرام نکرد و پس از آن درگیری مورها^۳ و مسیحیان آندلس، تا مدت‌ها ادامه داشت. در اندلس نیز پیامبر اسلام ﷺ در فرهنگ عمومی عوام، چهره منفوری داشت.

آغاز جنگ‌های صلیبی با فرمان پاپ اوربان دوم به سال ۱۰۹۶م، برای تسخیر اماکن مقدس اورشلیم، اوج تلقی خصمانه مسیحیت نسبت به اسلام بود. پاپ، مسلمانان را کافر دانست و بیان داشت که هر کس در جنگ جان خود را از دست بدهد، وارد قلمرو آسمانی خواهد شد (رحیم زاده صفوی، ۱۳۳۴: ۱۶/۱). اسعدی (۱۳۸۱: ۱۷)، جنگ‌های صلیبی را به واقع، نوعی تنازع بین

۱. ساراسن، اصطلاحی تحقیر آمیز بود که مسیحیان اروپایی برای معرفی عرب‌ها به کار می‌بردند. برخی بر این باورند که ریشه این کلمه، مرکب از «ساره»، همسر حضرت ابراهیم^۷، و کلمه «قین»، به معنای کنیز است. این انتساب، بدین منظور انجام شد تا ثابت کند که اسماعیل و بازماندگان او، حاصل ازدواج واقعی و اصیل ابراهیم^۷ نیستند، بلکه از کنیزی کم‌مایه، متولد شده‌است (نک. رزمجو و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۳).

2. Eulogius of Cordoba.

۳. به مسلمانان اسپانیا گفته می‌شد که نژادی عربی-اسپانیایی-بربری داشتند.

مسیحیان و مسلمانان برشمرده که بانی آن، پاپ و کلیسای مسیحی بود؛ بنابراین، در تلقی‌های خصمانه مسیحیت از اسلام و خصوصاً پیامبر ﷺ، هیچ گونه شکی وجود ندارد.

از قرن دوازدهم میلادی که عصر گذار به دوره جدید آغاز شد، نویسندگان بیشتری به موضع‌گیری درباره حضرت محمد ﷺ پرداختند. در آغاز قرن یازدهم، وایکینگ‌ها و اسلاوها مسیحیت را پذیرفتند. در اواخر قرن یازدهم میلادی، مجلسی در شهر کلرمون فرانسه برگزار شد و پس از مذاکرات طولانی، پاپ اوربان، دستور حمله مسیحیان را برای آزادی اورشلیم را صادر کرد. در این زمان بود که پیتر ارجمند^۱ نهمین راهب دیر کلونی، سفارش ترجمه قرآن را به لاتین داد. این ترجمه که با سوءگیری و کینه‌توزی نوشته شده بود، مرجع آثار بعدی قرار گرفت. پیتر ارجمند (۱۰۹۲-۱۱۵۶)، مهم‌ترین نویسنده قرون وسطی و اهل اوورنی فرانسه بود که علیه پیامبر ﷺ، موضع‌گیری کرد. وی از دوره نوجوانی وارد صومعه شد و در سن بیست سالگی، به مقام استادی رسید. پیتر، سفری طولانی به اسپانیا برای تحصیل در مطالعات اسلامی داشت و اولین نسخه لاتین قرآن را در آنجا منتشر کرد. ترجمه قرآن به زبان لاتین در قرن دوازدهم میلادی، نقطه عطف این تقابل مذهبی به‌شمار می‌رود. این ترجمه مغلوط و سراسر غرض آلود که تا پانصد سال بعد، مهم‌ترین مرجع شناخت دین اسلام به‌شمار می‌رفت، خود به وحدت رویه نویسندگان در تصویرسازی اسلام انجامید. در مقاله حاضر سعی شده تا ترجمه‌های قرآنی از زبان‌های اروپایی و تأثیر مستقیم آن بر تصویرسازی از پیامبر ﷺ بررسی شود.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی درباره سیر ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی نگارش یافته است. کتاب تاریخ سیر ترجمه قرآن در اروپا و آسیا نوشته سلماسی زاده (۱۳۴۲ش)، با نگاهی به تاریخ مغرب زمین به بررسی ترجمه‌های قرآن پرداخته و بدین نتیجه رسیده که نخستین ترجمه‌های قرآن با تعصب مذهبی همراه بوده است. اسعدی (۱۳۸۱ش)، به بررسی تاریخی مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی زبان تا سال ۱۹۶۵ پرداخته و در آن، به بیش از دویست اثر فارسی، عربی و انگلیسی مراجعه کرده است. وی، فارغ از حب و بغض و پیش‌داوری، سیمایی از تاریخ تحول چند ساله مطالعات اسلامی در غرب ارائه داده است. بنا به هدف نویسنده که قصد داشته تا سیر کلی مطالعات اسلامی را در غرب نشان دهد، به معرفی آرای اسلام‌شناسان مهم و تأثیرگذار درباره اسلام و پیامبر ﷺ پرداخته و به‌ویژه در مورد افرادی چون ویلیام مویر، کارلایل و فورستر، توضیحات بیشتری را ارائه می‌دهد. کتاب مطالعات اسلامی در غرب تألیف الویری (۱۳۹۳ش)، پس از ارائه مفاهیم و کلیاتی در زمینه

1. Peter the Venerable.

شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی، به مطالبی چون سیر مطالعات اسلامی از آغاز تا قرن بیستم میلادی، حوزه‌های مطالعات مستشرقان و انواع فعالیت‌های اسلام‌شناسی و انگیزه‌های آنان می‌پردازد. با وجود اینکه طرح ابتدایی نویسنده، بررسی سیر تاریخی مطالعات بود، اما در مرحله اجرای این هدف چندان موفق نبوده‌است. عدم استقصای کامل منابع، ارجاع به منابع دست دوم و تکیه بیش از حد به تحقیقات جدید عرب‌ها و آشفتگی در بیان موضوعات، از جمله ضعف‌های عمده این پژوهش است. رحمتی (۱۳۸۲ش) در مقاله‌ای تحت عنوان «ترجمه قرآن»، پس از بحث نظری و پیشینه ترجمه قرآن در زمان پیامبر ﷺ، سیر ترجمه قرآن به زبان‌های اروپایی را مطرح کرده است. در این مقاله، گزارشی کلی و جامع از ترجمه قرآن ارائه شده که با وجود اهمیت بسزای آن، هدف اصلی مقاله حاضر که تأثیر ترجمه‌های قرآن بر انگاره‌سازی پیامبر ﷺ است را پوشش نمی‌دهد.

پژوهش‌هایی نیز درباره نگاه غربیان به پیامبر اسلام ﷺ به زبان‌های مختلف نوشته شده که قابل توجه است. مهم‌ترین اثری که به تطور انگاره غربیان دست یافته، کتاب محمد ﷺ در اروپا: هزار سال اسطوره‌سازی در غرب است. مینو صمیمی^۱ (۲۰۰۳م) که مدتی کارمند سفارت ایران در سوئیس بود، این کتاب را با هدف شکستن کلیشه‌های سنتی ذهنی اروپائیان از اسلام و کاستن از روابط خصومت‌آمیز غرب مسیحی و شرق اسلامی، نوشته است. وی با تسلط بر تحولات غرب، به تطور انگاره غربیان از رسول خدا، طی قرون وسطی تا قرن بیستم پرداخته است. گستره وسیع موضوعی، مکانی و زمانی، بسیاری از منابع را از دید نویسنده خارج کرده است، خصوصاً که در بررسی برخی از منابع، به اصل آن رجوع نکرده و به ذکر آن در پژوهش‌ها اکتفا کرده است. علاوه بر آن، نویسنده به مطالعه دقیق منابع نپرداخته و نتوانسته انگاره جامعی از پیامبر ﷺ ارائه دهد. از دیگر آثار مهم و ارزشمندی که به تطور آرای غربیان درباره رسول اکرم پرداخته، کتاب تصویرهای محمد، تألیف تولان^۲ (۲۰۱۹م) است. نویسنده، با ژرف‌نگری تحسین برانگیزی، گفتمان اروپایی را درباره رسول الله از دوره قرون وسطی تا به امروز، مورد بررسی قرار داده است. با این همه آنچه مقاله حاضر را از پژوهش‌های فوق‌الذکر متمایز می‌کند، هم‌پوشانی دو موضوع ترجمه‌های قرآنی به زبان‌های اروپایی و سیر تصویرسازی از پیامبر ﷺ در جهان اروپایی و ارتباط مستقیم آن ترجمه‌ها بر نوع تصاویر مخابره شده از پیامبر ﷺ در غرب است.

1. Reeves.
2. Tolan.

ترجمه مغرضانه قرآن کریم، مرجع آثار عالمان مسیحی

یوحنا ی دمشی (۶۴۵-۷۵۰)، متکلم مسیحی و از آخرین آباء کلیسای شرق، در ردیه خود علیه اسلام، به ترجمه گزینشی و مغرضانه برخی از آیات قرآن پرداخت؛ اما نخستین ترجمه کل قرآن به زبان لاتین را رابرت کتونی به انجام رساند. پیتر ارجمند (۱۰۹۲-۱۱۵۶)، نهمین راهب دیر کلونی، سفارش این ترجمه را داد. وی که علاقه‌مند به آگاهی از متون عربی و اشاعه مسیحیت بین مسلمانان اندلس بود، به انگیزه ترجمه قرآن، با رابرت کتونی آشنا شد (رحمتی، ۱۳۸۲: ۸۸/۷). به خواهش وی، کتونی که به ترجمه متون علمی اسلامی نیز مشغول بود، به ترجمه قرآن پرداخت. ترجمه رابرت کتونی، تا مدت‌ها اساس و پایه تصویرسازی از پیامبر ﷺ در غرب شد. به طوری که پس از این ترجمه، تعداد آثاری که درباره رسول خدا در غرب نگاشته شد، به طرز عجیبی افزایش یافت. تصویر غالب رسول اسلام در این آثار، ماجراجوی بلندپروازی بود که برای دستیابی به قدرت، ثروت و رضایت جنسی، تلاش می‌کرد. همچنین، از پیامبر ﷺ با عنوان ضد مسیح یاد شده است که برخلاف حضرت عیسی عليه السلام، فردی خشونت طلب بود و یارانش را به جنگ و جهاد فراخوانده و به آنان بهشتی وعده می‌داد که در زیر آن نهرهایی از شیر و عسل جاری است. تصاویر سوگیرانه مسیحی از رسول الله، از همان ابتدا با نوعی افسانه‌سازی همراه شد. متفکران مسیحی، این عقیده را در بین مسیحیان رواج دادند که حضرت محمد عليه السلام، از بیماری صرع رنج می‌برد؛ و بخش‌هایی از قرآن را با کمک مسیحیان و یهودیان نوشته است. آنان بیان کردند که پیامبر عليه السلام، کیبوتری را برای خوردن دانه ذرت از گوش خود آموزش داده بود و ادعا کرد که خداوند از طریق این کیبوتر با وی سخن می‌گوید (Daniel, 1960: 8). این نوع تصویرسازی از رسول اکرم در غرب دوره میانه، گفتمان غالب بود و تکرار آن در آثار متفکران مسیحی و تبلیغ آن در فرهنگ عمومی، آن را به تصویر غالب ذهنیت غربی تبدیل کرده بود.

چاپ ترجمه رابرت کتونی تا زمان ظهور مارتین لوتر به تعویق افتاد. لوتر، در دهه ۱۵۲۰م، به مطالعه کتاب‌هایی که نویسندگان قرون وسطی درباره اسلام و پیامبر عليه السلام به نگارش درآورده بودند، روی آورد. در همان زمان بود که لوتر، به ترجمه رابرت کتونی از قرآن دست یافت و تصمیم به نشر آن گرفت. حتی مخالفت شورای شهر بازل که انتشار افسانه و بدعت رسول خدا را برای مسیحیت خطرناک می‌دانستند، مانعی برای لوتر ایجاد نکرد. وی، توانست شورا را قانع کند تا به شرط عدم نشر قرآن در شهر بازل، آن را در سال ۱۴۵۳م به چاپ برساند. سیر وقایع نشان داد که اظهار لوتر در دفاع از اسلام، تنها راهبردی جدلی در مخالفت با کاتولیک بود (Francisco, 2007: 103). وی که در ابتدا پس از درگیری‌های جناح کاتولیک و پروتستان، به پیروانش اعلام کرد که از ترک و مسلمانان متنفر نباشند و دشمنان مسیحیت را در درون آن جست و جو کنند (Matar, 2003: 37)، پس از

مدتی اعلام داشت که معتقدین به قرآن از دایره انسانیت خارج هستند (Francisco, 2007 : 20). ترجمه رابرت کتونی از قرآن کریم، مرجع بسیاری از مطالعات غربی درباره اسلام قرار می‌گرفت. ترجمه مذکور، لحن مستهجن و وقیحانه‌ای داشت و با سوگیری تمام به نگارش درآمده بود و این امر، نورمن دنیل را واداشت تا عنوان کند که رابرت، معانی بعید ولی ناخوشایند را به تعبیر محتمل ولی معمولی و نجیبانه، ترجیح می‌داد (Daniel, 1960 : 36). ترجمه کتونی، متن کاملاً متداولی برای متکلمان مسیحی بوده و نسخه‌های خطی فراوانی نیز از آن وجود دارد که نشانه رواج آن در قرون وسطاست. آلورنی نسخه‌ای از این ترجمه را که به خط کتونی و فقط شامل بخشی از کل ترجمه است، در کتابخانه آرسنال پاریس (ش ۱۱۶۲) کشف کرده است (رحمتی، ۱۳۸۲ : ۸۸/۷). انتشار حداکثری ترجمه رابرت کتونی، نقش بارزی در تحریف هرچه بیشتر عقاید مسلمانان و آیات قرآن داشت.

ترجمه الکساندر راس از قرآن و پیروی از الگوی رابرت کتونی

قرآن پیش از ترجمه به انگلیسی، به فرانسوی ترجمه شد و ترجمه‌های فرانسوی مبنایی برای ترجمه قرآن به دیگر زبان‌ها قرار گرفت. نخستین بار آندره دوریه^۱ قرآن را به فرانسوی ترجمه کرد. ترجمه دوریه را الکساندر راس به انگلیسی، گلازمارکر در ۱۶۵۸م به هلندی و دمیتربوس کانتیمیر در ۱۷۱۶م به روسی ترجمه کردند (حدیدی، ۱۳۷۶ : ۴۲). دوریه، مدعی بود قرآن را به طور مستقیم از متن عربی ترجمه کرده است، اما شباهت مضامین و لحن کلام آن با ترجمه رابرت کتونی، پیرسون (۱۳۶۵ : ۶) را به این نتیجه رسانده که ترجمه فرانسوی، تنها تحریر جدیدی از همان ترجمه لاتینی قرآن است.

نخستین بار در ۱۰۵۹ / ۱۶۴۹ الکساندر راس کل قرآن را از برگردان فرانسوی دوریه به انگلیسی ترجمه کرد. وی که متأثر از فضای مدافعه‌نویسی مسیحی و التهاب ناشی از نبرد با عثمانی بود، نتوانست ترجمه دقیقی ارائه دهد. این ترجمه به مدت یک قرن تنها ترجمه انگلیسی در دسترس از قرآن بود. این ترجمه پنج بار در انگلستان و یک بار در آمریکا منتشر شد (رحمتی، ۱۳۸۲ : ۹۰/۷). آندره دوریه از ترجمه مغلوپ رابرت کتونی استفاده کرد که در ترجمه راس از قرآن کریم بازتاب یافته بود. راس در ترجمه قرآن پیامبر ﷺ را چهره‌ای شرور و فریب‌کار نشان داد؛ مارتین لوتر نیز در انتشار ترجمه رابرت کتونی به همین ویژگی اشاره کرده است (Tolan, 2019 : 136). علاوه بر آن، کاربرد مضامین بعیدی که در هیچ جایی سخنی از آن به میان نیامده، خواننده را به این نتیجه می‌رساند که راس، بر همان روشی تکیه کرده که رابرت کتونی، چندین سده قبل از آن، مدنظر داشت. عباراتی که در ترجمه مباحث مربوط به خانواده پیامبر ﷺ به اوج خود می‌رسد. رسول اکرم

1. André du Ryer.

در ذهنیت ساختگی راس، فرد شروری بود که در یتیمی، عمویش، عبدالمطلب او را به بازرگانی به نام عبدالمناف فروخت تا پس از آن، سفرهای متعدد آن حضرت در مصر، شام و ایران را توجیه کند. داستان با ارتباط رسول خدا و راهب مرتد و فراری سرژیوس ادامه می‌یابد تا به تبانی ابداعی جدید بینجامد. در جای دیگر، حضرت محمد ﷺ، در نقش رهبر گروه فراری ظاهر می‌شود که از سرقت و غارت لذت می‌برد (ibid, 138).

ترجمه مستقیم قرآن کریم

پس از قرن هفدهم، تحولاتی در روابط اروپا و شرق اسلامی پدید آمد که زمینه تغییر نگرش نسبت به پیامبر ﷺ را فراهم کرد. شکست امپراتوری عثمانی در محاصره وین، تصور شکست‌ناپذیری ترکان مسلمان را در ذهن اروپایی‌ها درهم شکست. پیشرفت در سیستم ناوبری کشتی‌های اروپایی، موجب اکتشافات جغرافیایی و گسترش تجارت در دریای مدیترانه و اقیانوس هند شد و بازرگانان پرتغالی، هلندی، فرانسوی و انگلیسی در برخی از بنادر هند مستقر شدند. از آن پس، نوع جدیدی از روابط سیاسی ظاهر شد و کشورهای اروپایی توانستند کنسولگری تأسیس کرده و اقدام به ارسال سفیر کنند (پیرسون، ۱۳۶۵: ۶).

تغییر موازنه قدرت شرق و غرب، با مطالعه روشمند اسلام در غرب اروپا همراه شد. در سال ۱۵۸۷، آموزش منظم زبان عربی در کالج دی در پاریس آغاز شد. کرسی زبان عربی در دانشگاه لیدن هلند به سال ۱۶۱۳، دانشگاه کمبریج به سال ۱۶۳۲ و دانشگاه آکسفورد به سال ۱۶۳۴ ایجاد شد. مطالعه جدی منابع عربی در دستور کار قرار گرفت. ادوارد پوکاک، اولین دارنده کرسی زبان عربی در دانشگاه آکسفورد، مدتی طولانی را در شهر حلب گذراند و به جمع‌آوری نسخ خطی پرداخت. نتیجه تحقیقات پوکاک، انتشار کتاب تاریخ عرب‌ها در چهار جلد و جمع‌آوری بیش از ۴۲۰ نسخه خطی بود (Tolan, 2019: 232).

ترجمه مستقیم قرآن به زبان انگلیسی نیز در دیدگاه اروپاییان نسبت به پیامبر ﷺ تأثیر گذاشت. به سبب سیطره دیدگاه‌های سیاسی و تعصب‌آلود نسبت به اسلام این امر تا قرن هجدهم میلادی عملی نشد. پس از فراهم شدن بستر مطالعات دانشگاهی، قرآن کریم برای نخستین بار به صورت مستقیم به زبان انگلیسی ترجمه شد. گرچه پیش از آن الکساندر راس ترجمه‌ای از قرآن انجام داده بود، اما همان طور که بیان شد، ترجمه‌اش بازنشر ترجمه رابرت کتونی بود. در سال ۱۷۳۴، جورج سیل، دومین ترجمه قرآن به زبان انگلیسی را به سرانجام رساند. ترجمه سیل، به مدت دو قرن در کشورهای انگلیسی زبان رایج بود و به همراه مقدمه معروف آن، مبتنی بر نوشته‌های ماراتچی^۱ و

1. Marracci.

ادوارد پوکاک، به چند زبان اروپایی ترجمه شد. ترجمه مستقیم فرانسوی به قلم ساواری به سال ۱۷۵۱ و آلمانی به قلم بویزن در سال ۱۷۷۳ انجام گرفت (پیرسون، ۱۳۶۵: ۸). نشر چنین ترجمه‌هایی در کشورهای غربی، فرصتی برای محققان به وجود آورد تا شناخت دقیق‌تری از اسلام و پیامبر ﷺ کسب کنند.

بازتاب ترجمه مستقیم قرآن در انگاره مسالمت‌آمیز غرب نسبت به پیامبر ﷺ

ترجمه قرآن و متون تاریخی دست اول به زبان‌های اروپایی، زمینه‌ساز تحقیقات دانشگاهی در غرب شد. به طوری که در همان زمان، نویسندگانی ظهور یافتند که نگاه‌های متعادلی به رسول الله داشتند. از این پس، تألیفاتی به قصد تصحیح دیدگاه پیشینیان درباره پیامبر ﷺ نوشته شد. این نویسندگان به تجلیل از مقام اخلاقی رسول خدا نیز پرداخته بودند. طی قرن هجدهم، تعدادی از نویسندگان، تصویر آگاهانه‌تر و مسالمت‌جویانه‌تری از اسلام ارائه دادند. کتاب زندگانی محمد، تألیف هنری بولنویل^۱ (۱۶۵۸-۱۷۲۲)، نقطه عطفی در تغییر دیدگاه نسبت به رسول الله، به شمار می‌رود. بولنویل، مورخ و فیلسوف فرانسوی، این کتاب را در سال‌های آخر عمر خود به نگارش درآورد. این کتاب بعدها در سال ۱۷۳۱، به زبان انگلیسی ترجمه شد. نگارش کتاب‌هایی از این دست، در زمانی که موج قضاوت‌ها و نظرات بدبینانه نسبت به پیامبر اسلام ﷺ در غرب رواج داشت، با طرح دیدگاه‌های متفاوت، موجب شکل‌گیری نگاه مسالمت‌آمیز در غرب شد (de Boulainvilliers, 120 : 1752). بولنویل می‌نویسد محمد ﷺ، فردی خشن و مکار نبود، بلکه با ظرافت و هنر تمام دین خود را تبلیغ می‌کرد و بیش از همه، مهربانی و رفتار شایسته او با پیروانش سبب موفقیت او در دعوت شد (ibid, 179).

این نویسندگان، با نگاهی کاملاً انتقادی به رد و انکار دیدگاه‌های پیشینیان برآمده و با عناوینی که نشان دهنده عذرخواهی از مقام پیامبر اسلام ﷺ است، به تألیف چنین آثاری پرداخته‌اند. اگر بولنویل را بتوان جزو نخستین نمایندگان دیدگاه مسالمت‌جویانه در فرانسه برشمرد، هنری استاب، زمینه‌چنین دیدگاهی را در لندن پدید آورد. کتاب وی با عنوان شرحی بر پیدایش و گسترش محومتانسیسم (مسلمانان) و اثبات حقانیت محومت (محمد) و دین او در برابر تهمت‌ها و افتراهای وارده از سوی مسیحیان (Stubbe, 1911)، در آغازین سال‌های قرن هجدهم به نگارش درآمد. هنری استاب (۱۶۳۲-۱۶۷۶)، پزشک و نویسنده انگلیسی، نخستین اروپایی به شمار می‌رفت که در اواخر قرن هجدهم، به مقابله با پیش‌فرض‌های متعصبانه غربیان نسبت به اسلام پرداخت. شهرت دیدگاه استاب تا جایی پیش رفت که نیبل ماتار، از آن با عنوان «انقلاب کپرنیکی در مطالعه اسلام»

1. Henri de Boulainvilliers.

یاد می‌کند (1 : Matar, 2003). تحصیل در دانشگاه آکسفورد و همکاری با کتابخانه بودلیان، که مجموعه عظیمی از متون اسلامی را در خود جای داده بود، فرصتی در اختیار او قرار داد تا با اولین مجموعه‌های ترجمه ادوارد پوکاک آشنا شود. به خصوص که مطالعه متون عربی و ترجمه متون اصلی اسلامی از همان قرن شانزدهم آغاز شده بود. در همان زمان او تصمیم گرفت تا کتابی درباره زندگی پیامبر ﷺ به نگارش درآورد (Cooper, 1900 : 55/116).

هنری استاب، در پاسخ به شبهه تعدد زوجات رسول اسلام، بر این عقیده تأکید ورزید که قانون چندهمسری، در پاسخ به شرایط شبه جزیره عربی وضع شده بود، چرا که در شرق و جنوب، زنان بیشتر از مردان بودند (173 : Stubbe, 1911). وی با بیان انتقادی نسبت به پیشینیانش می‌نویسد که محمد ﷺ، هیچ وقت از خشونت علیه مذاهب دیگر استفاده نکرد و او پیروان یهود و مسیح و باورمندان به خداوند یگانه را اهل نجات معرفی کرد (ibid, 180, 185).

از اواخر قرن هجدهم و با پیدایش مکتب رومانتیسم، زمینه نگاه مسالمت‌آمیزتر به شرق و به تبع آن، پیامبر اسلام ﷺ ایجاد شد. این نگرش، در بسیاری از آثار ادبی، نقاشی، موسیقی، معماری و تاریخ، بازتاب یافت و واکنشی در برابر روشنگری، عقل‌گرایی و مادی‌گرایی قرن هجدهم بود. تمایل درونی نویسندگان رمانتیک به شرق، به موجب فضای سرد صنعتی حاکم بر شهرهای اروپایی، آنها را به شدت تحت تأثیر عرفان شرقی مانند تصوف، هندوئیسم، بودیسم و اسلام قرار داد (Alam, 8/47 : 2014). نمونه بارز نویسندگان رمانتیک که انگاره کاملاً متفاوتی را نسبت به پیامبر ﷺ، ارائه داد، هان ولفگانگ فون گوته (۱۷۴۹-۱۸۱۶) بود. گوته در شعر معروف خود با عنوان «نغمه محومت»، رسول اسلام را به رود بزرگی تشبیه کرده که از کوهساران و از فراز ابرها سرچشمه گرفته است. وی، سرچشمه این رود را آسمان دانسته و بدین طریق، منشأ آسمانی وحی را پذیرفته است. به این صورت او صداقت و راستی حضرت محمد ﷺ را به تصویر کشیده است. وی در تشبیه محمد ﷺ به رود جوشان، می‌نویسد که گل‌ها در زیر گام‌هایش شکفت و سبزه‌زارها به خاطر وجودش، جان گرفت و دره‌های سایه‌دار که در مسیرش قرار داشتند، مانع رفتنش نشدند. گوته، با این تعبیر به صراحت، پیام محمد ﷺ را صلح و دوستی عنوان می‌کند که در برابر مشکلات و مخالفت‌هایی که با او شد، تسلیم نشد (Goethe, 1966 : 88).

با ورود به قرن نوزدهم، آمیزه‌ای از رویدادهای مختلف، سبب شد تا نگرش و رویکرد جدیدی نسبت به مطالعه اسلام و پیام‌آور آن پدید آید. برگزاری کنگره‌های بین‌المللی، فرصت مناسبی را برای تبادل ایده‌ها و اطلاعات فراهم آورد. از آن جمله، می‌توان به انجمن آسیایی بنگال در سال ۱۷۸۶، انجمن سلطنتی آسیایی لندن در سال ۱۸۲۳ و جامعه آسیایی پاریس در سال ۱۸۲۲، اشاره کرد. در سال ۱۸۷۳، اولین کنگره بین‌المللی شرق‌شناسان برگزار شد و زمینه را برای ارتباط گسترده‌تر

محققان را فراهم کرد (Hourani, 1371 : 258).

ظهور پدیده دیگری که تغییر جدی‌تری در روند مطالعات اسلامی داشت، رشد پدیده استعمار بود. تسلط بریتانیا بر هند که از سال ۱۷۵۷ آغاز شده بود، نزدیک به دو قرن به طول انجامید (کارلکار، ۱۳۸۲: ۳۶). در سال ۱۷۹۸، مصر نیز به فهرست مستعمره‌های اروپایی اضافه شد. ناپلئون برای مقابله با بریتانیا، به تسخیر مصر پرداخت تا به طریقی هم بریتانیا را در موضع ضعف قرار دهد و هم بازاری برای تولیدات صنعتی تهیه کند. البته، می‌بایست توجه داشت که زمینه پیوند تحقیق و استعمار در قرن هفدهم ایجاد شده بود، زمانی که اسقف اعظم لاد، به جمع‌آوری نسخ خطی عربی پرداخت و رشته مطالعات عربی را در سال ۱۶۴۰ در آکسفورد تأسیس کرد (Macfie, 2002 : 46). در قرن نوزدهم با گسترش مستعمرات شرقی، سیر مطالعات در زمینه فرهنگ شرقی و مطالعات اسلامی، کاملاً در جهت اهداف استعماری قرار گرفت و گروه جدیدی از نویسندگان ظهور پیدا کردند که به واسطه آشنایی با زبان‌های شرقی، زمینه مطالعه علمی‌تر برای آنها فراهم شد. برگزاری کنگره‌های بین‌المللی نیز موجب تبادل آرای متفکران شد. پدید آمدن هژمونی استعمار در قرن نوزدهم، تحقیقات را به مسیر دیگری رهنمون ساخت. از آن پس، طیف جدیدی از نویسندگان، به مطالعه پیامبر ﷺ پرداختند که با وجود علم و آشنایی کامل با منابع اسلامی، نماینده دیدگاه مغرضانه و غیرعلمی به شمار می‌رفتند، زیرا اغلب آنها به سفارش دولت وقت و کلیسا دست به قلم برده بودند. کلیتون بنت، بر این باور است که این دست از نویسندگان، به جهت تأثیرپذیری از اندیشه‌های تبلیغی و درآمیختن تحقیق و استعمار، به نگارش زندگی پیامبر ﷺ دست زدند (Bennett, 1992 : 95).

همزیستی دیدگاه‌های متفاوت در سده نوزدهم بسیار مشهود است. در آن قرن، نویسندگانی از دو طیف کاملاً متفاوت، در عرصه مطالعات اسلامی ظهور یافتند. محققانی که با روش کاملاً جدید و علمی، بر همان انگاره‌هایی اصرار می‌ورزیدند که در قرون وسطی بر آن تأکید شده بود. این گروه از نویسندگان، با پیش‌فرض‌های قرون وسطایی به سراغ مطالعه منابع اسلامی رفتند و به جست‌وجوی روایاتی پرداختند تا بتوانند با داستان‌پردازی آن را بپرووراندند. طیف دیگری از نویسندگان، با نگاهی کاملاً انتقادی درصدد رد و انکار دیدگاه‌های پیشینیان برآمده و با عناوینی که نشان دهنده عذرخواهی از مقام پیامبر ﷺ است، دست به تألیف زده‌اند.

گودفری هیگینز^۱ مورخ و باستان‌شناس بریتانیایی که بر تأثیر روح شرارت مسیحیان در تصویرسازی از پیامبر ﷺ معتقد بود، کتاب عذرخواهی برای زندگی و شخصیت محمد را نوشت.

1. Godfrey Higgins.

گودفری، با دیدگاهی باز و بدون جانب‌داری، به مطالعه زندگی پیامبر ﷺ پرداخت. او در مقدمه کتاب خود بیان می‌کند که شخصیت واقعی رسول خدا، به واسطه تعصب مذهبی، در حاله‌ای از ابهام فرو رفته و قصد دارد تا روحیه تحمل‌آرای مخالف را در میان پیروان مسیحی افزایش دهد؛ او اظهار نبوت محمد ﷺ را به هیچ وجه دلیلی بر فریب‌کاری ندانست، بلکه از منظر وی، پیامبر ﷺ مصلحی بود که می‌خواست تا در وضع سیاسی، نظام اخلاقی و مذهب هم‌نوعان خود تحولی ایجاد کند (Higgins, 1829: 3). هیگینز بر این عقیده اصرار ورزید که محمد ﷺ، برای انتشار اصول مذهبی خود، از ابزار صلح‌آمیز استفاده کرد و فصاحت در کلام و تکریم پیروان را از دلایل مهم پیروزی رسول خدا برشمرد. او در انتقاد از اسلام‌شناسانی چون پریدوکس بیان می‌کند که محمد ﷺ، برای دفاع از اصول مذهبی خود، از فردی واعظ به فاتحی قهرمان تبدیل شد. وی جنگ و خونریزی را لازمه انقلاب‌های بزرگ برمی‌شمارد که در مقایسه با جنگ‌های دوره رسول الله، مقیاس گسترده‌تری داشت (ibid, 15-16). گودفری، به انکار تهمت شهوت‌طلبی حضرت محمد ﷺ پرداخت و افزود که آن حضرت در سن بیست و پنج سالگی، با زنی بیوه که پانزده سال از او بزرگتر بود، ازدواج کرد. این سن، اوج هیجانانگیزی جوانی بود و طبق قوانین کشورش مجاز بود تا همسران متعددی را اختیار کند. گودفری، پیامبر ﷺ را شخصیتی مهربان و دوست‌داشتنی تصویر می‌کند که از نظر او الگوی بی‌نظیری از منظر رفتاری بود و با الگو قرار دادن او می‌توان فضایل مختلفی را کسب کرد (ibid, 6, 27). گودفری، در جایی دیگر، حضرت محمد ﷺ را مصلح اجتماعی تصویر می‌کند که نگران وضعیت آشفته سرزمین خود بود. به همین دلیل، قوانین، آداب و رسوم هموطنان خود را مطالعه کرد و مواردی مانند ختنه و نخوردن گوشت خوک را که به نفع مردمش بود، پذیرفت، برخی رسوم چون زنده به گور کردن دختران را فسخ کرد و رسومی را که نتوانست آن را از بین ببرد، محدود کرد. هیگینز دلیل تجویز تعدد زوجات را تفاوت آب و هوایی دانست، چرا که در مناطق گرم، تمایلات جنسی مردم قوی‌تر است (ibid, 33). وی، در تقابل با دیدگاه‌های دیگر هم‌مسلمانان خود، عنوان می‌کند که رواج چندهمسری و شهوت‌طلبی از سوی رسول خدا، تهمتی بیش نیست، چرا که تعدد زوجات از دوره ابراهیم در مشرق زمین رواج داشت و محمد ﷺ، عملی را مشروع دانست که در ادوار سابق، وجود داشت. او در قسمتی دیگر از سخنان خود عنوان می‌کند که محمد ﷺ، علاوه بر محدودیت تعدد زوجات، برای ارتقای مقام زن، قوانینی چون موظف کردن مردان به پرداخت مهریه تعیین کرد (ibid, 76, 150).

جان دیون پورت (۱۷۸۹-۱۸۷۷)، نویسنده انگلیسی، از دیگر محققانی است که به دور از جانب‌داری و تعصب، به دفاع از رسول اسلام پرداخت. وی، بر این باور بود که نویسندگان مسیحی، تحت تأثیر تعصب در شناخت رسول خدا به گمراهی رفته‌اند، زیرا با مختصر تأمل و تفکری این نکته را

درمی‌یابند که پیامبر ﷺ را نباید از نظر یک نفر مسیحی و یا اروپایی مورد قضاوت قرار دهند، بلکه می‌بایست او را از دید فرد شرقی و مسلمان، مطالعه کنند. وی به همکیشان خود یادآور می‌شود که هر گاه اندک تفکری در عشق و علاقه‌ای که در قلوب میلیون‌ها نفر نسبت به رسول الله، برافروخته شده و تا به امروز به همان حال باقی مانده، توجه کنند، درمی‌یابند که اگر چنین مرد بزرگی را تمجید نکنند، نهایت بی‌انصافی و بی‌شرمی را مرتکب شده‌اند. جان دیون پورت، شرح می‌دهد که هر کس با محمد ﷺ صحبت می‌کرد، شیفته تبسم ملیح و جذاب، صدای موقر و موزون، حرکات محبت‌آمیز و صفای اخلاق و صراحت گفتار او می‌شد (davenport, 1869: 11). وی بیان می‌کند که قرآن تنها حاوی مسائل عبادی نبود، بلکه شامل قوانین مدنی سازنده‌ای بود که مردم را از تنگناهای فرهنگ منحطی که با آن دست و پنجه نرم می‌کردند، بیرون آورد (ibid, 36). او ازدواج پیامبر ﷺ با زینب را از مواردی برمی‌شمرد که به وسیله آن رسوم دوره جاهلی برچیده شد. دیون پورت، ابراز کرد که در بین اعراب، پسر خوانده حکم پسر داشت و محرم فرد شمرده می‌شد، اما محمد ﷺ، برای اینکه اعراب را به ترک این سنت وادارد، با زینب، زن سابق پسرخوانده‌اش، زید ازدواج کرد. به نوشته او رسول خدا، با وجود اینکه می‌دانست با این کار، به بی‌عفتی متهم می‌شود، با زینب ازدواج کرد (ibid, 20).

دیون پورت، به اسلام‌شناسانی که با تمسک به چندهمسری حضرت محمد ﷺ، به اتهام شهوت‌طلبی دامن زدند، چنین پاسخ داد که صرف نظر از اینکه، تعدد زوجات در زمان حیات محمد ﷺ در تمام عربستان و سایر نواحی مشرق‌زمین معمول بوده و خلاف اخلاق شمرده نمی‌شد، می‌بایست این نکته را به خاطر آورد که آن حضرت، بیست‌وپنج سال از بهترین ایام زندگانی خود را با داشتن یک زن راضی و قانع بود و تا هنگامی که خدیجه زنده بود، زن دیگری نگرفت. در این صورت، باید پرسید چطور مرد شهوانی در چنان کشوری که تعدد زوجات عمل عادی شمرده می‌شد، برای بیست‌وپنج سال به یک زن قانع بود؟ آن هم زنی که پانزده سال از او بزرگتر است. آیا نمی‌توان بیشتر بر این احتمال تکیه کرد که محمد ﷺ زن‌های متعددی در اواخر زندگیش گرفت تا فرزند ذکوری داشته باشد. او در جای دیگر می‌نویسد که مبلغین نادان و دسته‌ای از کوتاه‌نظران، چنین تصور می‌کنند که رسول خدا، به سبب شهوترانی با زنان متعددی ازدواج کرده است، ولی آنچه من در قرآن می‌بینم، خلاف این است. نفی زینت و منع زنان از استعمال آن، به طرز روشنی نشان می‌دهد که رابطه زناشویی محمد ﷺ، کاملاً مخالف هوی و هوس است. از این بالاتر می‌بینیم که خداوند متعال، به رسول اکرم دستور می‌دهد که اگر همسرانش تمایل به استفاده از زینت آلات دارند، آنان را طلاق دهد. هر کسی می‌تواند تشخیص دهد که تمامی جوانب این داستان و ابلاغ نهایی محمد ﷺ، بر خلاف شهوات و تمایلات انسانی است (ibid, 26, 133). جان دیون پورت،

در استدلالی دیگر، ازدواج‌های متعدد رسول خدا را متناسب با شرایط طبیعی شبه‌جزیره عربستان می‌داند. وی، شرح می‌دهد که طبق تحقیقات مونتسکیو، دختران زودتر به سن بلوغ می‌رسند و حتی در سن هشت و یا نه سالگی، آمادگی ازدواج را دارند (ibid, 147).

ویلیام مونتگمری وات، از جمله اسلام‌شناسان میرز قرن بیستم به شمار می‌رود که تحقیقات جدی و عالمانه‌ای درباره اسلام، قرآن، پیامبر ﷺ، عرفان، فلسفه و مسیحیت دارد. بیشتر نظرات وات در مورد رسول الله، در کتاب‌های محمد در مکه (۱۹۵۳)، محمد در مدینه (۱۹۵۳) و محمد، پیامبر و سیاستمدار (۱۹۶۱)، انعکاس یافته است. تألیفات وات به سبب استفاده از منابع اصلی و دست اول مانند سیره ابن هشام، تاریخ طبری، طبقات ابن سعد و معاری واقدی، شناخت دقیق وضع تاریخی و اجتماعی عربستان و تحلیل و تفسیر وقایع، اهمیت بسیار دارد. او بر رعایت اخلاق در زندگی فردی و اجتماعی پیامبر ﷺ تأکید داشت و در انتقاد به نویسندگانی که ازدواج رسول خدا با زینب بنت جحش را نشانه شهوت‌طلبی آن حضرت دانسته‌اند، استدلال می‌کند که داستان برخورد محمد ﷺ با زینب در غیبت زید و مفتون زیبایی او شدن، اغراقی بیش نیست و در منابع نخستین ذکر نشده است. به علاوه، زینب در هنگام ازدواج، سی‌وپنج و یا سی‌وهشت سال داشت و در آن زمان، این سن برای زن عرب، سن زیادی بود. تمامی زن‌های دیگر حضرت محمد ﷺ به استثنای خدیجه هنگام ازدواج با ایشان از زینب جوان‌تر بودند. موضوع عاشق شدن در همان دید اول، به نظر می‌رسد متعلق به داستان خیال‌انگیز زندگی حضرت محمد ﷺ باشد. بسیار بعید می‌نماید که مردی در سن پنجاه‌وپنج سالگی، عاشق زنی سی‌وپنج ساله شود (watt, 1961 : 233).

وات، در انتقاد به نویسندگانی که پیامبر ﷺ را فردی فریب‌کار می‌خوانند، می‌نویسد که اگر محمد ﷺ، صداقت نداشت، نمی‌توانست همکاری و فداکاری مردانی چون ابوبکر و عمر را جلب کند. علاوه بر آن، پیشرفت سریع دین اسلام، ثابت می‌کند که محمد ﷺ، در عقاید خود صادق بود و اگر اشتباهاتی نیز داشته، بر اساس دروغ و شیادی نبود. البته، وات بر این نکته تأکید کرد که صداقت محمد ﷺ، متضمن پذیرش قرآن به معنای وحی حقیقی از جانب خداوند نیست و می‌توان بدون هیچ‌گونه تناقضی این قول را پذیرفت که محمد ﷺ، به دریافت وحی از جانب خداوند اعتقاد داشت، اما شاید در اعتقاد خود اشتباه کرده باشد (watt, 1953 : 325). او با تأکید بر علاقه و مهربانی رسول الله نسبت به کودکان می‌نویسد که محمد ﷺ، چندین دوست در بین کودکان داشت و با آنان بازی می‌کرد. محمد ﷺ کودکی را متأثر یافت و علت را پرسید؛ وقتی به او گفت که بلبل محبوب او مرده است، آنچه در توان داشت برای خوشحالی کودک به کار برد، اما وات، علت مهربانی محمد ﷺ با کودکان را در این می‌داند که فرزندان در کوچکی فوت شده بودند. محمد ﷺ این علاقه را به پسر خوانده خود زید منتقل کرد؛ و او همچنین تعلق خاطری به پسر عم جوان خود، علی بن ابی طالب

داشت که مدتی عضو خانواده او به‌شمار می‌رفت (watt, 1960: 230).

نتیجه

ترجمه متون دینی، به‌سبب تعصبات مترجمان معتقد به دین دیگر اغلب دستخوش تحریفات مغرضانه می‌شود. این تحریف در ترجمه قرآن به صورت خاصی روی داده است. اولین ترجمه قرآن به زبان لاتین در قرن دوازدهم میلادی، بر تعصب مسیحی نسبت به پیامبر ﷺ افزود. این ترجمه که توسط رابرت کتونی و به دستور پیتر ارجمند، راهب دیر کلونی، انجام گرفت، بسیار مغلوط و مغرضانه بود و مرجع آثار عالمان مسیحی پس از آن قرار گرفت؛ به طوری که تصویرسازی رابرت از پیامبر اسلام ﷺ در غرب دوره میانه، گفتمان غالب بود و تکرار آن در آثار متفکران مسیحی و تبلیغ آن در فرهنگ عمومی، بر ذهنیت غربی مسلط شد. بعد از ظهور مارتین لوتر و انتشار حداکثری ترجمه رابرت کتونی، همچنان تصویرسازی رابرت کتونی در تمامی متون نوشته شده درباره پیامبر ﷺ به زبان انگلیسی بازتاب یافت. نخستین ترجمه قرآن به زبان انگلیسی، نیز از تحریف در امان نماند، چرا که الکساندر راس، به زبان عربی آشنایی نداشت و گویا در ترجمه‌اش بر همان سخنان رابرت کتونی متکی بود. ترجمه مستقیم قرآن از زبان عربی تا قرن هجدهم میلادی تحقق نیافت. ظهور نخستین نگاه‌های مسالمت‌آمیز و متعادل نسبت به رسول خدا تا قرن هجدهم صورت پذیرفت. در آن قرن زمینه ترجمه متون تاریخی و کتب سیره به زبان‌های اروپایی فراهم شد. به همین سبب نویسندگان دانشگاهی که وابسته استعماری نبودند، در نوشته‌های خود، به انتقاد از دیدگاه‌های پیشینیان پرداخته و حتی در مقام عذرخواهی از پیامبر اسلام ﷺ برآمدند.

منابع

- اسعدی، مرتضی (۱۳۸۱ش)، مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی زبان از آغاز تا شورای دوم واتیکان (۱۹۶۵). تهران، سمت.
- الویری، محسن (۱۳۹۳)، مطالعات اسلامی در غرب، تهران، سمت.
- پیرسون، ج. د. (۱۳۶۵ش)، «ترجمه‌های موجود قرآن کریم به زبان‌های گوناگون»، ترجمه هوشنگ اعلم، نشریه تحقیقات اسلامی، سال اول، شماره ۱، ص ۱-۱۱.
- حدیدی، جواد (۱۳۷۶ش)، «نخستین ترجمه قرآن به زبان فرانسه»، ترجمان وحی، سال اول، شماره اول، ص ۳۸-۵۰.
- رحمتی، محمدکاظم (۱۳۸۲ش)، «ترجمه قرآن به زبان‌های دیگر». دانشنامه جهان اسلام، تهران، بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.
- رحیم زاده صفوی، علی اصغر (۱۳۳۴ش)، تاریخ جنگ‌های صلیبی، تهران، دفتر آسیای وسطی.
- رزمجو، جمال و دیگران (۱۳۹۲ش)، «تحول اصطلاح ساراسن و کاربست آن در میان اروپاییان تا پایان سده سیزده میلادی»، مطالعات تاریخ اسلام، دوره ۵، ش ۱۸، ص ۴۷-۶۷.
- سلماسی زاده، جواد (۱۳۴۲ش)، تاریخ سیر ترجمه قرآن در اروپا و آسیا، تهران، دانشگاه تهران.
- کارلکار، هیرانمای (۱۳۸۲). هند مستقل، ترجمه علی اصغرکیا و دیگران، تهران، آرون.
- Alam, Zaheed (2014), *English Romantic Writers' Attitudes towards Islam and Muhammad* (PBUH), ASA University Review.
- Bennett, Clinton (1992), *Victorian Images of Islam*, London N4 IAD, England.
- Cooper, Thompson (1885-1900), "Henry stub", *Dictionary of National Biography*, V 55, Oxford University Press, p116-117.
- Daniel, Norman (1960), *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Davenport, John (1869), *an apology for Mohammed and the Koran*, London, J. Davy and Sons.
- De Boulainvilliers, Henri (1752), *the life of Mahomet*, London, T. Longman.
- Di Cesare, Michelina (2012), *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Francisco, Adam (2007), *Martin Luther and Islam: A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics*, Leiden, brill.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1966), "Mahomet's Song", Harbinger: Devoted to

- Social and Political Progress, v5, AMS Press.
- Higgins, Godfrey (1829), *an apology for the life and character of the prophet Mohamed*, London, Oxford University.
 - Hourani, Albert (1371), *Islam in European Thought*, Cambridge University Press, Mordad.
 - Macfie, A.L. (2002), *Orientalism*, London, Pearson Education.
 - Matar, Nabil (2003), *In the Lands of the Christians: Arabic Travel Writing in the Seventeenth Century*, New York, Routledge.
 - Reeves, Minou, (2003), *Muhammad in Europe: A Thousand Years in Western Myth-Making*, New York, university press.
 - Sahas, Daniel (1972), *John of Damascus on Islam: The "Heresy of the Ishmaelites"* Leiden, brill.
 - Stubbe, Henry (1911), *an Account of the Rise and Progress of Mahometanism :With the Life of Mahomet, and a Vindication of Him and His Religion from the Calumnies of the Christians*, London, Luzac And Company.
 - Tolan, John (2019), *faces of Muhammad*, New Jersey, Princeton University Press.
 - Watt, William Montgomery (1953), *Muhammad at Medina*, London, Clarendon Press.
 - Watt, William Montgomery (1961), *Muhammad, Prophet and Statesman*, London, Oxford University Press.